

een theologie te zoeken, maar kan er zelf geen voortbrengen.

Het is hier niet de plaats de kracht en draagwijdte van het teleologisch Godsbewijs uitvoering te onderzoeken. Het schijnt wel de vraag, of het toereikt tot de constitutie van een persoonlijk Godsbegrip. Indien het een streng bewijs ware, zou men, uitgaande van de natuurlijke doelmatigheid, iemand in naam van het redelijk verstand tot de erkenning van het bestaan van God kunnen dwingen langs den weg eener streng logische deductie. Zonder de hulp van een semen religionis of van een zekere sensus divinitatis (Calvijn) zal het bewijs zijn effectieve stringentie wel niet kunnen handhaven.

Inzonderheid uitwendige doelmatigheidskategoriën sorteerden hier weinig effect, omdat tegenhangers daartoe gemakkelijk zijn aan te voeren. Niemand was misschien meer wars van physicotheologische demonstratie's dan Schopenhauer, en zijn advies luidt dan ook ¹⁾, den Engelschman, die zoo iets onderneemt (want alleen Engelschen achtte zijn paranoïde geest er toe in staat) alleen te vragen, waarom de zee dan zout is, en deze dysteleologie van de ondrinkbaarheid van het zeewater is voor hem afdoende tegenwicht tegen iedere physicotheologische bewijsvoering op grond van relatieve teleologie.

Met de inwendige doelmatigheid is het intusschen toch wel iets anders gesteld; toch laat ook Bavinck ²⁾ zich over dit punt niet zeer positief uit, waar hij, na de vermelding van Kant's overwegingen zegt: „Moge het nu al waar zijn, dat wij ook zoo met het teleologisch bewijs niet verder komen, dan tot een wereldformeerder, dan zou toch dat bewijs van niet geringe beteekenis zijn”, en waar hij, de bezwaren wikkende, concludeert: „Logisch mogen deze bedenkingen nog eenige waarde hebben, practisch hebben zij voor ons bewustzijn geen beteekenis meer. Alles hangt hier aan de aanwezigheid van een doel in de wereld; zoo dat vaststaat, is daarmee het bestaan en de bewustheid van het hoogste wezen gegeven”.

2. Intusschen kan met de bespreking der physicotheologie, de bezinning op de verhouding van theologie en teleologie in het algemeen nog niet ten einde zijn. Want naast de natuurlijke teleologie kan er nog in een anderen,

1) S. Werke II, bl. 395.

2) Dogmatiek II, bl. 64.